

Демократичні установки в Україні

Дослідження було проведено GfK Угорщини в рамках проекту "Демократична свідомість в Центральноєвропейській ідентичності та відмінності між країнами Вишеградської групи та України."

Проект був підтриманий Міжнародним Вишеградським Фондом

Вступ

Минулого року Україна опинилася в епіцентрі світової уваги через протести на Євромайдані та військовий конфлікт між Києвом і, як стверджується, підтримуваними Росією сепаратистами на Сході країни. Ця затяжна криза підживлюється багатьма чинниками: економічним і політичним курсом України в напрямку Росії чи Європи, етнічним конфліктом, корупцією, енергетичними питаннями, військовою агресією та ін. Попри те, що в нинішньому дискурсі домінує військова агресія, не варто лишати осторонь дискурс демократизації, позаяк доведено, що демократизація може пом'якшити такого роду конфлікти. Наприклад, у Македонії Охридська угода сприяла успішному вирішенню етнічного конфлікту шляхом місцевої децентралізації. Тому демократизація України вкрай необхідна для забезпечення миру. Більше того, для Вишеградських країн важливий демократичний сусід зі стабільною економікою і політичною системою, чиї територіальний суверенітет і цілісність гарантовані і залишаються непорушними.

У цьому документі розглядається суб'єктивна сторона демократичної консолідації. Розвиток демократії вимагає не лише інституціоналізації демократії, але в значній мірі залежить від демократичних цінностей громадян, чия активна участь носить ключовий характер. Поширені демократичні установки мають властивість зменшувати авторитарні амбіції. Водночас наявна ностальгія за авторитарним режимом може створити благодатні умови для диктатури. Понад те, кілька політологів зазначають, що ключові актори мають краще розуміння того, в чому криється основна проблема їхньої політичної системи. Як зазначив Мілс, громадяни знають, коли «демократичний черевик починає тиснути» (Mills процитований у Logan and Mattes 2010: 4) Тому аналіз громадської думки щодо демократії має велике значення для нинішньої політики.

У першому розділі демократичні установки представлені відповідно до двох аспектів. По-перше, (1) цей документ порівнює демократичні цінності громадян

України з громадською думкою в країнах Вишеграду. Ці чотири країни мають схоже минуле. Україна була частиною Радянського Союзу, а В4 (Вишеградська четвірка) були країнами-сателітами СРСР – відтак в усіх цих державах залишилися сліди комуністичної диктатури. Однак розбіжності між державним соціалізмом і різними траєкторіями постсоціалістичної трансформації спричинили різницю між країнами в плані демократизації. На додаток до порівняння з міжнародним досвідом досліджено певні суспільні тенденції (2). Тому ця записка вивчає питання, як думка українців щодо демократії змінилася за останні десятиліття.

Підсумовуючи, можна сказати, що *підтримка демократії* в Україні не відстає від Вишеградських країн через стрімкий розвиток подій в Україні. Однак рівень людей, які вважають, що *демократія може ефективно вирішувати* проблеми, перед якими постали українці, в Україні нижчий, аніж у країнах В4. Більше того, *задоволення демократією* набагато нижче в Україні. Це явище, імовірно, може бути пов'язане з тим фактом, що українці давали негативні оцінки минулому режиму, але відчували сильну ностальгію щодо минулого комуністичного режиму. Українці, крім того, висловлювали низьке задоволення політичними інституціями в країні, окрім президентської.

Врешті-решт в другій частині записки представлено три теорії, які можуть пояснити демократичні установки. Із допомогою цих теорій вивчено стратифікацію демократичних установок в Україні. По-перше, (1) використано як незалежні змінні базові демократичні категорії (етнічне походження, вік, стать, освіта і регіон). По-друге, (2) проаналізовано демократичний досвід. І по-третє, (3) представлено роль інформації в підтримці демократії.

Інформацію для аналізу надано GfK-group. Використано репрезентативні опитування, здійснені в період з 1990/91 по 1999 рік у всіх країнах Вишеграду (Ulram and Plasser 2001) і, крім того, опитування 2011 року, здійснені в Угорщині,

Польщі і Словаччині¹. Аналогічні запитання ставилися і в Україні в 1999 і 2014 році. Використовуючи ці дані, установки в Україні були порівняні з установками у країнах Вишеграду і, до того ж, були вивчені сприйняття упродовж цього періоду.

Демократичні установки

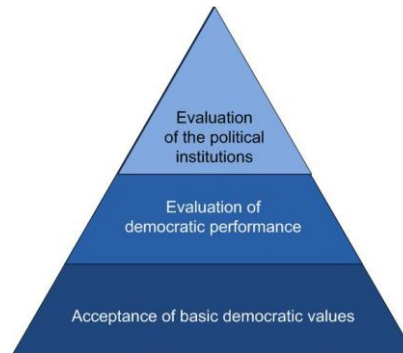
Істон (Easton, 1965) виокремив два головні рівні демократичних установок. Із одного боку, він представив концепцію «дифузної підтримки», яка відноситься до постійної і довгострокової підтримки політичної системи. Із іншого боку, він визначає «специфічну підтримку», яка відноситься до конкретної і короткострокової підтримки. (зокрема, підтримки уряду чи політичних партій).

Норріс (Norris, 1999) і Делтон (Dalton, 2003) доповнили категоризацію Істона. Вони виокремлюють три основні рівні демократичних цінностей (див. Рисунок 1). Перший рівень передбачає прийняття базових демократичних цінностей. Другий рівень – оцінка демократичних досягнень. Останній і найбільш специфічний рівень – оцінка політичних інституцій.

---

¹ Оскільки немає даних по Чеській Республіці, ці три країни представлятимуть Вишеградські країни. Звідси і далі, пишучи про країну Вишеграду, ми матимемо на увазі лише ці три країни.

Рисунок 1: Складові демократичних цінностей (згідно з дослідженнями Норріса і Делтона – Norris, 1999 і Dalton, 2003)

Переклад:
Оцінка політичних інституцій
Оцінка демократичної ефективності
Прийняття базових демократичних цінностей

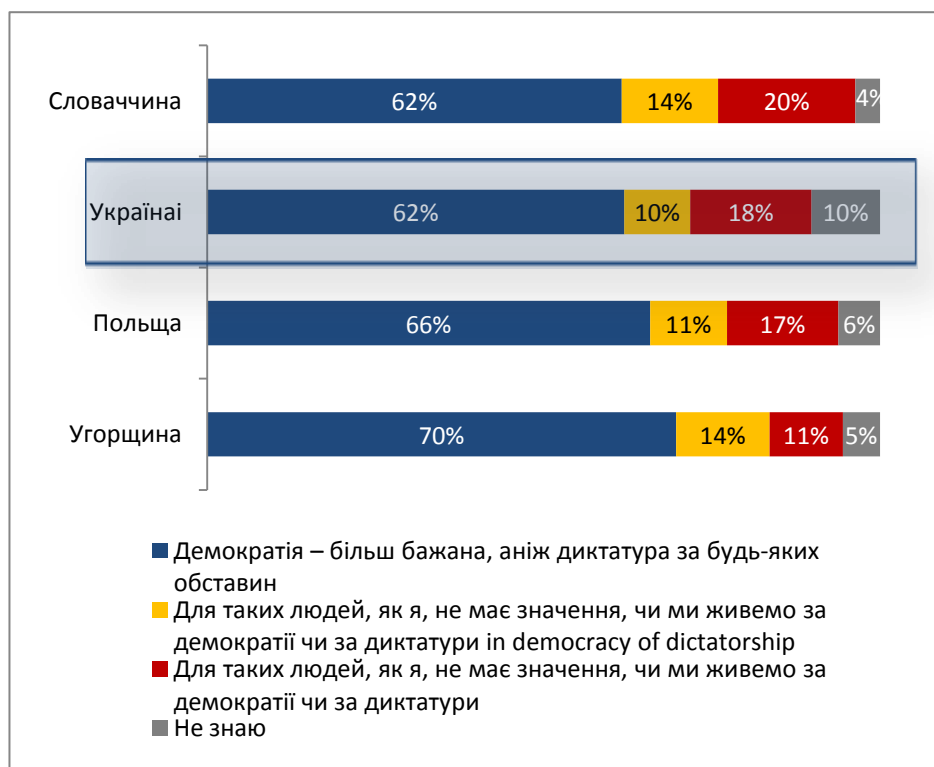
Норріс і Делтон стверджують, що ці три рівні взаємопов'язані. Відповідно тривале невдоволення політичною системою призводить до негативних наслідків для підтримки демократії. На відміну від такого бачення, Мішлер і Роуз (Mishler, Rose, 2002: 304) вважають, що громадянин може бути незадоволений урядом або ж тим, як діє демократія, але при цьому все одно підтримуватиме демократію. Крім того, може провокувати невдоволення демократією низька ефективність політичних інституцій. У наступних частинах, цей документ досліджую всі три рівні окремо.

Прийняття базових демократичних цінностей

Прийняття базових демократичних цінностей передбачає дві головні складові: (1) підтримка демократії і (2) підтримка альтернативних режимів. Лінц і Стефан (Linz, Stephan) підкреслюють, що демократичні режими можна категоризувати як консолідовані, коли *«переважна більшість громадян, навіть попри неймовірні економічні проблеми і надзвичайне невдоволення владою, зберігають віру в демократичні процедури і інституції як найбільш відповідний спосіб управління колективним життям, і коли підтримка антисистемних альтернатив є незначною чи більш-менш відокремленою від продемократичних сил»* (Linz, Stephan, 1996: 16).

Підтримка демократії вимірюється запитанням: респондент віддає перевагу демократії перед диктатурою чи ні² (див. Рисунок 2). В Україні кількість громадян, котрі віддають перевагу демократії перед диктатурою, не поступається кількості громадян в країнах Вишеграду. Більше того, цей показник дещо більший в Україні, аніж в Словаччині. Концепція «сильних антидемократів» відноситься до всіх тих, хто віддає перевагу диктатурі, а не демократії. Ці показники демонструють схожу модель в Україні, в Вишеградських країнах. Україна відрізняється від останніх лише за показником тих, хто обирає опцію «не знаю». Цей результат свідчить, що і в Україні, і в країнах Вишеграду схожа підтримка демократії.

Рисунок 2: Підтримка демократії в країнах Вишеградської групи (2011) і в Україні (2014)

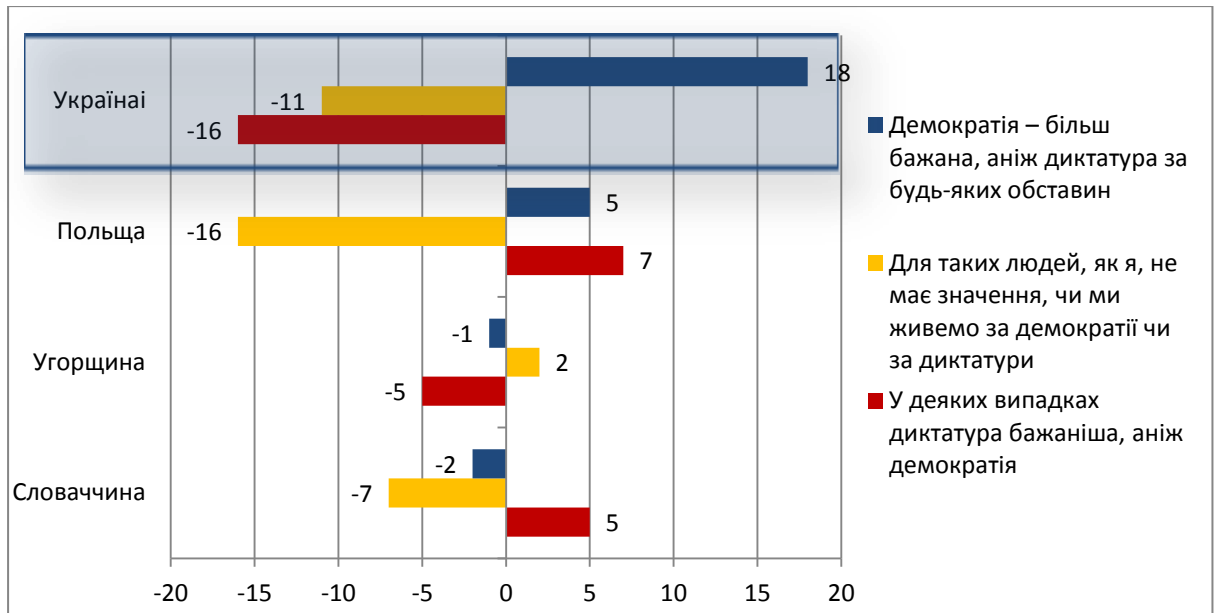
² V1: "Нижче ви прочитаєте кілька думок з приводу демократії і диктатури. Із якими з цих думок ви згодні?"

- 1- Демократія – більш бажана, аніж диктатура за будь-яких обставин.
- 2- У деяких випадках диктатура бажаніша, аніж демократія.
- 3- Для таких людей, як я, не має значення, чи ми живемо за демократії чи за диктатури.
- 4- Не знаю." (GfK 2014)

Попри той факт, що наразі як Україна, так і країни Вишеградської групи не відрізняються в плані підтримки демократії, існують розбіжності у їхніх траєкторіях в останні кілька десятиліть. Як зазначають кілька дослідників, країни Вишеградської четвірки мають досвід успішних трансформаційних процесів на відміну від інших постсоціалістичних країн в перші десятиліття після падіння Берлінського муру (Ágh Attila 2013; Fuchs 1993; Fuchs 2006; Hoffertbert and Klingemann 1999; Mishler and Rose 1996; Mishler and Rose 2002). Однак останні дослідження свідчать, що в країнах Вишеградської четвірки помітне своєрідне гальмування демократичного розвитку, водночас в Україні цей процес прогресує. Як показує Рисунок 3, Словаччина та Угорщина зазнали певного падіння в цьому контексті, починаючи з 1991 року, водночас у Польщі відзначається певний розвиток у плані підтримки демократії. Між тим, підтримка демократії в Україні зросла на 18% з 1999 року, а підтримка диктатури впала на 16%. Цей результат свідчить, що за останні 15 років Україна досягнула досить високого рівня підтримки демократії (див. точні результати в Додатку).

**Рисунок 3. Зміна підтримки демократії в Вишеградській групі (між 1999 і 2011)
і в Україні (між 1999 і 2014) у відсотках**

Така типологія використовується для глибшого розуміння прихильності до демократії. Морліно, Лінц і Стефан обґрунтували цей індикатор. Він спирається на два показники: (1) хтось підтримує демократію³ чи ні і (2) чи вважає ця особа, що демократія спроможна вирішити наріжні проблеми в його/її країні чи ні⁴. На основі такої типології, можна виокремити чотири групи: (1) упевнені демократи, які віддають перевагу демократії перед диктатурою за будь-яких обставин і також упевнені, що демократія спроможна вирішити проблеми. (2) Занепокоєні

³ V1: "Нижче ви прочитаєте кілька думок з приводу демократії і диктатури. Із якими з цих думок ви згодні?"

- 4- Демократія – більш бажана, аніж диктатура за будь-яких обставин.
- 5- У деяких випадках диктатура бажаніша, аніж демократія.
- 6- Для таких людей, як я, не має значення, чи ми живемо за демократії чи за диктатури.
- 4- Не знаю." (GfK 2014)

⁴ V2: "Чи вважаєте ви, що демократія спроможна справитися з проблемами, перед якими постала країна?"

- 1- Так, демократія спроможна
- 2- Ні, демократія не спроможна
- 3- Не знаю"(GfK 2014)
- 4-

демократи, котрі віддають перевагу демократії, одначе, мають сумніви щодо її здатності вирішувати проблеми. (3) Відчужені особистості, яким є байдужим вид урядування і зрештою (4) прибічники авторитаризму, котрі віддають перевагу диктатурі. (див. Таблицю 1.)

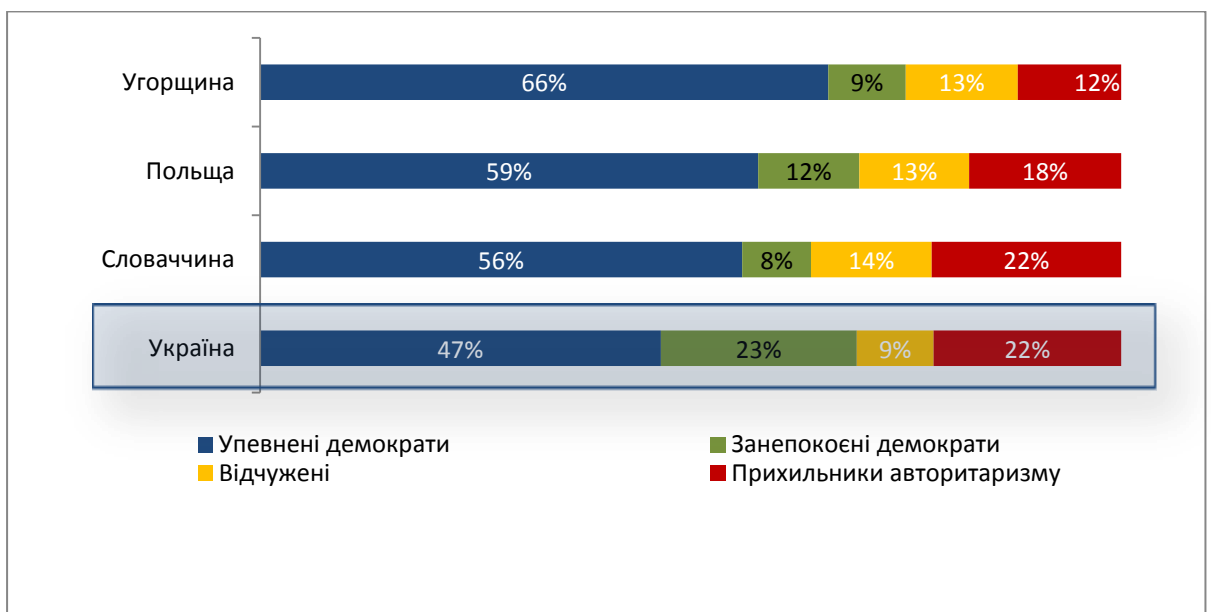
Таблиця 1: Операціоналізація типології, розроблена Марліно, Лінцом та Стефаном

	Демократія – більш бажана, аніж диктатура за будь-яких обставин.	Для таких людей, як я, не має значення, чи ми живемо за демократії чи за диктатури.	У деяких випадках диктатура бажаніша, аніж демократія.
Демократія спроможна справитися з проблемами, перед якими постала країна	Упевнені демократи	Відчужені	Прихильники авторитаризму
Демократія НЕ спроможна справитися з проблемами, перед якими постала країна	Занепокоєні демократи		

Ця типологія надає можливість для подальшого вивчення стану суспільства згідно з їхніми демократичними установками (див. Рисунок 4). У країнах Вишеградської групи «упевнені демократи» становлять абсолютну більшість (66% в Угорщині, 59% у Польщі і 56% у Словаччині). Водночас менше половини респондентів в Україні (47%) віддають перевагу демократії перед диктатурою і вважають, що демократія спроможна справитися з проблемами, перед якими постала країна, однак рівень «занепокоєних демократів» помітно високий. 23% українців віддають перевагу демократії, але не вважають, що демократія здатна

справитися з проблемами, які стоять перед країною. Кількість «занепокоєних демократів» настільки висока в Україні, що вона переважає «прихильників авторитаризму», водночас у країнах Вишеградської групи «прихильники авторитаризму» становлять другу найбільшу групу після «упевнених демократів». Тому ці результати свідчать, що Україна не відстає в питанні прагнення до демократії, але третина демократів вважає, що демократія не може справитися з їхніми проблемами.

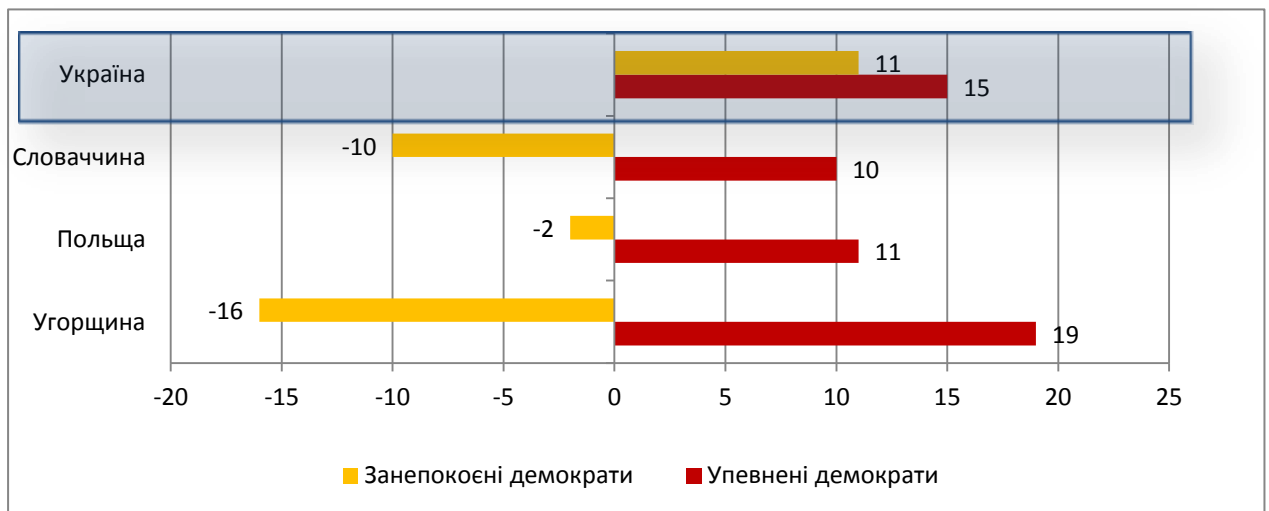
Рисунок 4. Типологія за прихильністю до демократії в країнах Вишеградської групи (2011) і Україні (2014)

Більше того, ця типологія може допомогти нам вивчити зміну тенденцій у часовому вимірі (Див. Рисунок 5). Як видно, показник «упевнених демократів» зріс у кожній із досліджуваних країн. Зростання цієї категорії в Україні дещо перевищує польське та словацьке зростання і поступається лише угорському. Однак зміна в Україні за показником «занепокоєних демократів» різко відрізняється від зміни, яка була зафіксована в країнах Вишеградської групи. У країнах Вишеграду сталося падіння в цій категорії (особливо у випадку з Угорщиною), водночас в Україні ця категорія зросла на 11%. Тому в Україні різко

зростання демократів лише частково спричинене зростанням «упевнених демократів», але також зробили свій внесок у цю категорію «занепокоєні демократи». Зрештою подібні тенденції можна помітити в останні 15 років як в Україні, так і в країнах Вишеградської групи, крім того, що в Україні при зростанні кількості людей, що віддають перевагу демократії, багато хто з них не вірить в те, що вона здатна вирішити наріжні проблеми.

Рисунок 5. Зміна в типології за прихильністю до демократії в країнах Вишеградської групи (1999-2011) і в Україні (1999-2014) у відсотковому відношенні

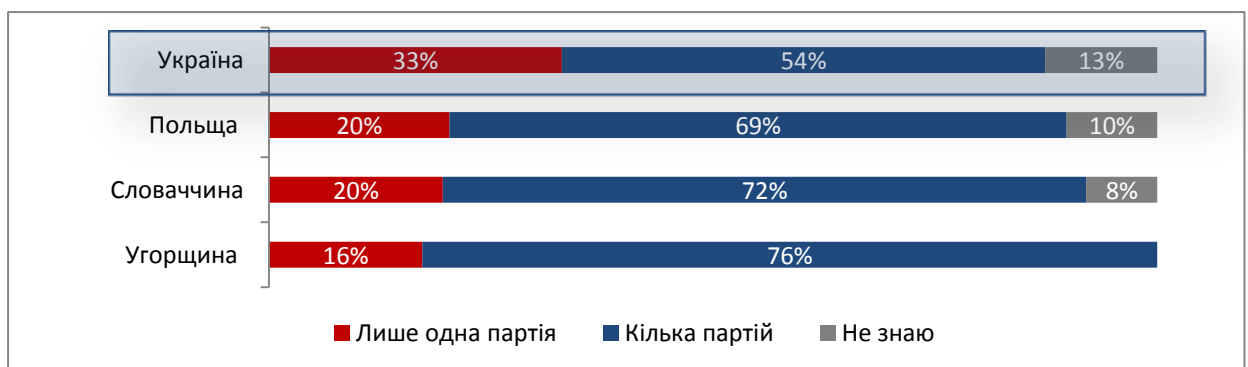
Також вкрай важливо, чи громадяни підтримують багатопартійну систему⁵, оскільки ті країни, які мають однопартійну систему, розглядаються як «авторитарні чи делегативні демократії». Ця форма урядування переважає в

⁵ V3: «Як ви гадаєте, чи було б ліпше для країни мати одну партію, коли існував би максимум єдності, чи багато партій, і тоді б різні погляди могли бути представлені»

1- Лише одну партію
 2- Кілька партій
 3- Не знаю» (GfK 2014)

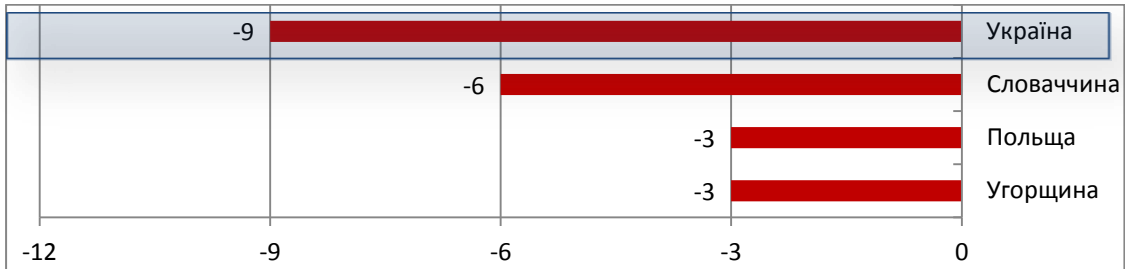
Латинській Америці і в деяких країнах Азії. В Україні та країнах Вишеградської групи ми спостерігаємо, що більшість ставиться прихильно до багатопартійної системи. Однак ми бачимо, що за цим показником українцям подобається ідея плюралізму партій більше, аніж громадянам Вишеградських країн (як показано на Рисунку 6). В Україні 54% громадян відповіли, що віддають перевагу багатопартійній системі і 33% є симпатиками однопартійної системи. Кількість осіб, які відповіли «не знаю» на це запитання, більша в Україні, ніж в країнах Вишеградської групи.

Рисунок 6: Прихильність до плюралістичної партійної системи в Вишеградських країнах (2011) і в Україні (2014)

Як видно, Україна відстає в плані підтримки багатопартійної системи. У цьому випадку також варто вивчити зміни у часовому вимірі (див. Рисунок 7). Підтримка однопартійної системи впала як у країнах Вишеграду, так і в Україні, але саме в останній ця тенденція суттєво сильніша. В Україні підтримка однопартійної системи впала на 9%. Для порівняння: в Словаччині вона впала лише на 6%, у Польщі на 3% і в Угорщині на 3%. Цей результат вказує, що українці не підтримують багатопартійність в тій же мірі, що і громадяни країн Вишеградської групи, але різниця між ними скорочується.

Рисунок 7: Зміна кількості громадян, які віддають перевагу однопартійності перед багатопартійною системою в країнах Вишеградської групи (1999 і 2011) і в Україні (1999 і 2014) у відсотках

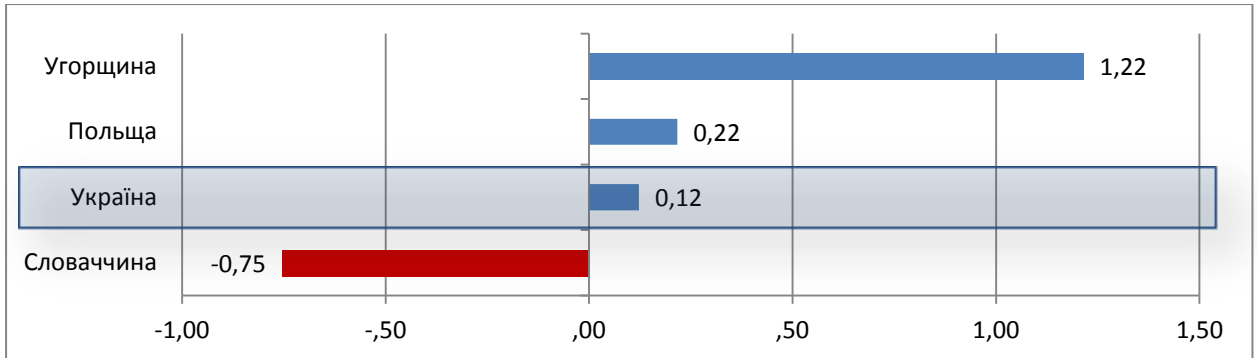
Використовуючи вище проаналізовані індикатори, можна вирахувати індекс демократії (звідси і далі йтиметься про *Індекс Підтримки Демократії*),⁶ що може передбачати більш деталізовані питання про підтримку демократії. Індекс охоплює такі питання: чи хтось віддає перевагу демократії перед диктатурою, чи хтось віддає перевагу багатопартійній системі перед однопартійною і наскільки він/вона погоджується з різними заявами⁷, які вимірюють демократичні устремління. Вищий індекс позначає сильнішу підтримку демократії респондентом. Згідно зі звітом українці підтримують демократію менше, ніж угорці чи поляки, але українці мають вищі показники за індексом, аніж словаки (див. Рисунок 8). Цей результат підтверджує попередні висновки записки.

⁶ Позиції стандартизовані і підсумовані.

⁷ Вб: Будь ласка, скажіть, з якою з наступних заяв ви згодні повністю, більше згодні, більше не згодні чи повністю не згодні?

- 1- Ефективна демократія не можлива без (існування) політичної опозиції.
- 2- Будь-хто повинен мати право висловити свою думку навіть, якщо більшість має протилежну думку.
- 3- Кожен громадянин має право вийти на вулицю для захисту своїх переконань, якщо потрібно.
- 4- У принципі кожна демократична партія повинна мати шанс отримати владу.
- 5- Держава повинна мати право контролю над ЗМІ, аби бути певною, що громадський порядок забезпечено.
- 6- Нам насправді не потрібен парламент. Нам більше потрібен сильний лідер, який міг би швидко приймати рішення і втілювати їх.” (GfK 2014)

Рисунок 8: Індекс підтримки демократії у країнах Вишеграду (2011) і Україні (2014)

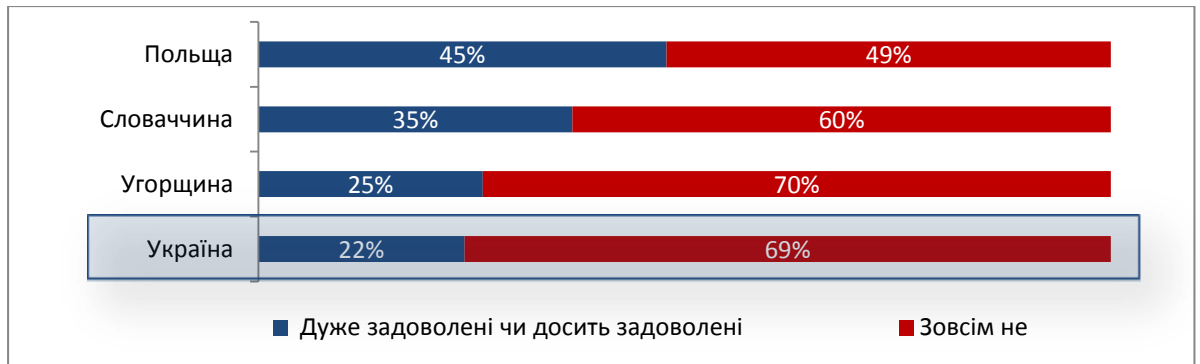

Оцінка демократичної ефективності

Задоволення демократією – один із головних компонентів демократичних установок. Демократія, вочевидь, під загрозою, якщо більшість громадян не задоволені політичною системою. Стабільна демократія потребує певного рівня задоволення. Також важливо зазначити, що задоволення демократією, зазвичай, нижче, ніж підтримка демократії, оскільки перша концепція передбачає більш специфічну сутність.

Задоволення демократією в Україні в 2014 порівняно з задоволеннями демократією в 2011 громадянами Польщі, Угорщини і Словаччини (див. Рисунок 9). 22% українців повідомили, що вони дуже задоволені, цей же показник в Угорщині становить 25%, у Словаччині 35% і 45% у Польщі. Результати показують, що українці дещо менш задоволені демократією, ніж угорці, але вони продемонстрували набагато нижчі рівні задоволення, ніж поляки чи словаки. Отож, громадяни України не відрізняються від громадян Вишеградської четвірки за рівнем підтримки демократії, однак, вони виявляють менше задоволення демократією, аніж група в цілому. Цей результат може пояснити порівняно низький рівень «упевнених демократів» в Україні.

Рисунок 9: Задоволення демократією в Вишеградських країнах (2011) і Україні (2014)

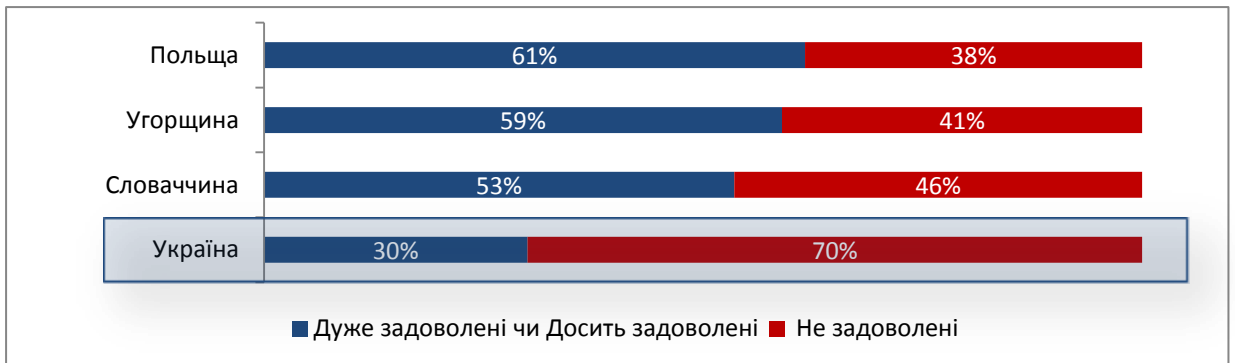

Опитування було також здійснено щодо рівня задоволення⁸ демократією в 1999⁹. Однак це питання було поставлено дещо інакше, тому порівняння із найсвіжішими даними неможливе. Можна висловити лише деякі спостереження. Як показує Рисунок 10, у 1991 році Україна суттєво відставала від країн Вишеграду за показником задоволення демократією. На той час абсолютна більшість громадян були задоволені або досить задоволені демократією в країнах В4, водночас лише 30% українців відповіли схвально на ці запитання. Тому ми можемо припустити, що різниця між країнами Вишеграду і Україною зменшилася в плані задоволення демократією. Той факт, що рівень показника в Україні зріс, можна пояснити двома причинами: (1) або тим, що він впав в Вишеградських країнах, або (2) тим, що індикатор в Україні поліпшився. Дані опитування European Value вказують на те, що в період між 1999 і 2010 роками, задоволення демократією зросло в Польщі і Словаччині (однаке впало в Угорщині). Цей результат суперечить першому припущенню. Тому той факт, що Україна «підтягнулася» в плані задоволення демократією, можливо, означає, в останні 15 років цей індикатор поліпшився в самій країні.

⁹ „Чи задоволені ви демократією і політичною системою в цілому?

- 1- Дуже задоволений
- 2- Досить задоволений
- 3- Не задоволений” (Ulam and Plaser 2001)

Рисунок 10: Задоволення демократією в країнах Вишеграду і Україні в 1999 році

Надійність результатів, які позначають задоволення демократією, підтверджена великою кількістю здійснених опитувань. Деякі вчені висловлювали думку, що не зовсім зрозуміло, чи респонденти говорили про режим, державу або уряд, відповідаючи на запитання. Мішлер і Роуз (Mischler and Rose) вказували, що лише політологи спроможні концептуально розрізнити режим і уряд, водночас пересічні громадяни не змогли б пояснити таку різницю (Mischler and Rose, 1996). Тому оцінка демократичних результатів сильно залежить від оцінки урядової ефективності.

Концепція «задоволення демократією», до того ж, проблематична з погляду емпіричних результатів, існують також застереження щодо наукової надійності. Ульрем і Платцер (Ulram and Platzler, 2001) зауважували, що рівень демократичного задоволення в Вишеградських країнах у певні періоди був приблизно такий само, як в Австрії, попри той факт, що Вишеградські країни були новими демократіями, а Австрія усталеною. Їхнє пояснення цього результату подібне до того, яке зробили Мішлер і Роуз: вони висловили думку, що проблема задоволення демократією полягає в неоднозначності концептуалізації. Послугуючись термінологією Істона (Easton), цей показник

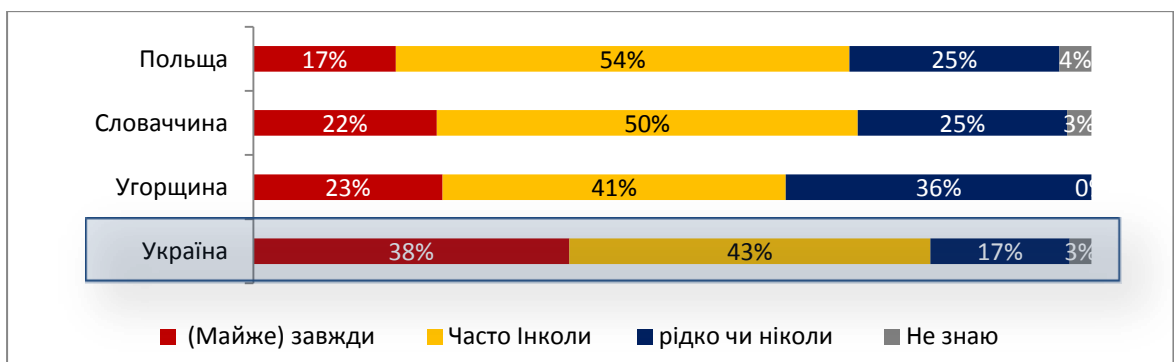

може підпадати як під категорію особливої (специфічної), так і дифузної підтримки.

За цією логікою, Роуз та ін. (Rose et al, 1998) висловлюють думку, що оцінка демократії – це насамперед порівняння комуністичного режиму і того, який прийшов йому на заміну. Автори вважають, що люди задоволені демократією – це ті, хто віддають перевагу цьому режиму перед державним соціалізмом. Тому варто брати до уваги оцінку нинішнього режиму, комуністичного режиму і системи змін.

Нинішні режими¹⁰ у відповідних країнах сприймалися більш негативно в Україні, ніж в Вишеградських країнах. В Україні 38% громадян гадають, що державна політика майже завжди зазнає краху, водночас цей же показник в Вишеградських країнах коливається між 17% і 23%. (Див. Рисунок 11).

Рисунок 11: Рівень громадян, які гадають, що внутрішня політика зазнає краху в країнах Вишеграду (2011) і в Україні (2014)

¹⁰ V13. "Як часто трапляється, що ви відчуваєте, що українська політика зазнає краху в важливих питаннях?"

- 1- (майже) завжди
- 2- Часто
- 3- Інколи
- 4- Рідко
- 5- (майже) ніколи
- 6- Не знаю" (GfK 2014)
- 7-

Попри питання сприйняття нинішнього режиму, ми вивчали також оцінку і комуністичного режиму¹¹. На Рисунку 12 бачимо, що українці мають вищі ностальгічні почуття щодо комуністичного режиму, ніж громадяни Вишеградських країн. 52% українців зізнавалися, що переживали чи чули хороші речі про комуністичний режим, тоді як у Польщі цей показник становить лише 13%, у Словаччині 31% і в Угорщині 36%.

Так само українці висловлювали більше розчарування зміною системи;¹² коли лише 5% громадян України повідомили, що зміна системи перевершила чи повністю виправдала їхні особисті очікування. Такий же результат в Угорщині, однак поляки і словаки мали кращий досвід щодо зміни системи (10% громадян сказали, що зміна системи перевершила чи здебільшого виправдала їхні очікування). У підсумку можна зазначити, що українці мають нижчий рівень задоволення нинішнім урядом; вони висловлювали частіше позитивні відчуття щодо комуністичної системи. Цей результат може пояснити порівняно низький рівень задоволення демократією.

---

¹¹V7. "Як би ви оцінили ваш досвід за радянської ери? Якщо ви не жили тоді через молодий вік, то, будь ласка, вкажіть, що ви чули. Чи казали б ви, що радянська ера в Україні мала..."

- 1- Фактично лише погані сторони
- 2- Більше поганих, ніж хороших сторін
- 3- Як хороші, так і погані сторони
- 4- Більше хороших, ніж поганих сторін
- 5- Фактично лише хороші сторони
- 6- Не знаю" (GfK 2014)

¹² V8. "Приблизно 25 років тому стара радянська ера була знищена. Ми живемо нині за демократією. Беручи до уваги очікування від зміни політичної системи, як би ви оцінили нову політичну систему? Чи сказали б ви, що ваші власні очікування були...?"

- 1- Перевершені чи здебільшого задоволені.
- 2- Досить розчаровані, очікували більше.
- 3- Серйозно розчаровані, жодне з очікувань не справдилося.
- 4- Підтвердилися. Мали рацію, ніколи не очікуючи чогось хорошого.
- 5- Не знаю" (GfK 2014)

Рисунок 12: Оцінка комуністичної системи

Оцінка інституцій

Однак задоволення демократією важко встановити через розмиту концептуалізацію, оскільки оцінка інституцій недвозначно стосується специфічної підтримки (див. вище термінологію Істона). Як ця записка продемонструвала в попередній частині, вивчення специфічної підтримки має важливе значення для розуміння задоволення демократією, оскільки громадяни воліють порівнювати демократичну ефективність з ефективністю політичних інституцій. Довіра інституціям¹³ - один з найбільш використовуваних індикаторів специфічної підтримки.

Уоррен (Warren, 1999) висловлює думку, що зв'язок між довірою і демократією неоднозначний, інколи навіть парадоксальний. Із одного боку, подеколи забагато довіри в систему замінює голосування і стримує конфлікт різних думок. Наприклад, Хердоїн (Hardoïn, 1999) вважає, що люди, котрі підтримують демократію не повинні довіряти уряду, оскільки вони не володіють повною інформацією про інтереси і обставини. Більше того, він висловив думку, що падіння довіри не є проблемою взагалі. Воно лише означає, що громадяни стають більш обережними з приводу своєї довіри. Крім того, Інглеарт (Inglehart, 1997) вважає, що не довіра до політичної системи визначає стабільні демократії,

¹³ V9: "В Україні існують різні інституції. Будь ласка, розкажіть, як сильно ви довіряєте кожній інституції за шкалою від 1 до 7. 1 означає, що у вас немає довіри, а 7 – повністю довіряєте."

а суб'єктивне благополуччя і міжособистісна довіра. Він висловив думку, що менша довіра в інституції між громадянами може позначити існування регресивної системи довіри, але вона також може показувати поширення постматеріальних цінностей.

Більше того, демократія вимагає певного рівня довіри для відтворення гідного політичного життя. Уоррен зазначає, що *«з суто функціональних перспектив ми можемо думати про довіру і демократію як не тільки визначальний, але і додатковий метод творення колективного рішення і організації колективних дій»*. (Warren 2001:4). Наприклад, Оффе (Offe, 1996) також заявив, що в сучасних суспільствах «дефіцит довіри» спричинює великі проблеми, оскільки громадяни більше і більше залежні від великого числа систем і лише довіра може вирішити чимало проблем, пов'язаних з колективними діями.

На Таблиці 2 бачимо, що середні рівні довіри до політичних інституцій дещо нижчі в Україні, ніж в країнах Вишеградської четвірки. В Україні у середньому у 2014 році цей показник становив 26%, тоді як у Вишеградських країнах від 31% до 36% (в 2011). Відповідно до досліджень це може свідчити про дві речі: (1) інституції оцінені як такі, яким менше довіряють в Україні (теорія Оффе) чи (2) постматеріальні цінності менш поширені в цій країні (теорія Інґегарта). Емпіричні результати підтверджують останню заяву. В Україні суттєво більша кількість людей висловлювала на користь матеріальних цінностей,¹⁴ ніж у Вишеградських країнах. Однак цей висновок не суперечить попередньому поясненню. Ульрем і Плессер (Ulram and Plasser, 2001) висловили думку, що у випадку певних інституцій високий рівень довіри може бути ознакою низького рівня консолідованої демократії. Тоді як у випадку інших інституцій високий рівень

---

¹⁴ V2: "Яка ваша думка щодо наступних заяв?"

Безпека і благополуччя більш важливі, ніж свобода.

- 1- повністю згодні
- 2- до певної міри згодні
- 3- байдуже
- 4- до певної міри не згодні
- 5- повністю незгодні" (GfK 2014)

довіри передбачає більш консолідовану демократію. Вони показують, що передовсім ми повинні розрізнити між, по-перше, ієрархічними і владними інституціями і, по-друге, інституціями політичного контролю. Автори стверджують, що демократія стає вразливішою, якщо довіра громадян проявляється більше щодо перших, а не останніх інституцій. Однак в Україні немає з цим проблем узагалі. Незначна кількість українців довіряє владним інституціям порівняно з Вишеградськими країнами. Наприклад, лише 7% українців сказали, що довіряють правоохоронцям, водночас цей показник в країнах Вишеграду – від 34% до 42%. Цей результат може пояснити недавні події і роль органів правопорядку в них. Іншими словами, низький рівень довіри до інституцій може призвести до негативних наслідків у питанні колективних дій. Та ж проблема виникає у зв'язку з правосуддям, яке користується суттєво меншою підтримкою в Україні, ніж в Вишеградських країнах.

Більше того, Ульрем і Плессер (2001) вказують, що це питання також залежить від того, чи ми розглядаємо неконкурентні виконавчі інституції чи конкурентні. В Україні оцінка конкурентних виконавчих інституцій гірша, ніж в Вишеградських країнах. Наприклад, в Україні лише 10% громадян висловили довіру до парламенту, у країнах Вишеграду цей показник становить 21-22%. Більше того, неконкурентні виконавчі інституції мали сильну підтримку в Україні. 45% українців довіряли президенту, цей показник в Україні вищий, аніж у Польщі чи Угорщині.

Інша проблемна риса України – недовіра українців до мас-медіа. Хоча медіа відіграють важливу роль в демократичній консолідації, українці мають низький рівень довіри до них. Це дослідження дійшло висновку, що Україна відстає від Вишеградських країн за рівнем довіри до обох цих інституцій. У Вишеградських країнах усі види мас-медіа оцінювались погано за винятком приватного телебачення. Натомість українці вважають цей вид ЗМІ таким, що найменше заслуговує на довіру. Лише 26% українців довіряли приватним медіа, тоді як в Угорщині цей показник становить 42%, у Польщі 47% і 34% у Словаччині.

Єдина інституція, яка отримала вищий рівень підтримки в Україні, ніж Вишеградські країни, це церква. 50% українців довіряють церкві, тоді як у Вишеградських країнах цей показник становить між 22% і 27%.

Таблиця 2: Довіра до політичних інституцій у Вишеградських країнах (2011) і в Україні (2014)

	Угорщина	Польща	Словаччина	Україна
Уряд	23	19	23	23
Парламент	22	21	21	10
Політичні партії	12	11	14	9
Президент	30	40	51	45
Правосуддя	38	40	28	6
Поліція	42	47	34	7
Армія	38	58	53	46
Церкви	22	27	27	50
Громадське телебачення	38	40	28	27
Приватне телебачення	42	47	34	26
Газети	26	29	44	24
Європейський Союз	38	58	53	37
Середній рівень	31	36	34	26

Пояснення демократичних установок

У цьому розділі дослідження представлені три теорії, які пояснюють демократичні установки; ми також перевіряємо їх за допомогою даних по Україні. По-перше, (1) проаналізуємо довготермінові теорії, які фокусуються переважно на соціалізації. По-друге, (2) короткострокові теорії, які передбачають проміжну оцінку (зокрема, оцінку урядової діяльності). І зрештою, (3) навчальна теорія, яка робить наголос на важливості інформації, зібраної на додаток до початкової соціалізації і оцінки поточної ситуації. Кілька дослідницьких проектів дійшли до висновку, що короткострокові теорії більш здатні пояснити підтримку демократії, ніж довгострокові. Однак вони також вказують на появу нового покоління, яке більш схильне до демократії, ніж попереднє покоління. (Voicu 2010; Preal 2010)

Довгострокові пояснення.

Довгострокові теорії стверджують, що демократичні установки залежать від початкової соціалізації. У рамках початкової соціалізації ми можемо виокремити мікро і макрочинники. Мікрочинники, приміром, включають вік, стать, освіту, регіон і етнічне походження. Були проаналізовані також макрочинники – зокрема, релігійні традиції (Huntington, 1996), тривалість комуністичного режиму (Fuchs 1999) і демократичний досвід до радянського режиму (Por-Eleches 2007). Ці пояснення беруть до уваги середовище, в якому жили люди, припускаючи, що коли дві особи зіштовхнулися з подібними обставинами, вони матимуть також і схожі установки.

Передовсім перевіримо вплив поколінь. Емпіричні результати показують, що в Україні вік має суттєвий вплив на підтримку демократії.¹⁵ Рівень людей, які віддають перевагу демократії перед диктатурою, вищий серед осіб середнього віку (64%), далі йдуть люди, якими менше 26 років (60%), а найменший показник серед осіб, старших 62 років (56%). Водночас молодші люди мають приблизно

---

¹⁵ Chi Square test Sig.: 0.012

однакову імовірність потрапити до категорії «упевнених демократів»¹⁶¹⁷. Більше того, малоймовірніше, що молодь віддасть перевагу диктатурі перед демократією. Це означає, що покоління, народжене після падіння Берлінського муру, підтримує демократію дещо менше від своїх батьків, але воно відкидає диктатуру більше, ніж старші покоління. Навпаки, у країнах Вишеграду немає суттєвої різниці між поколіннями. Цей результат вказує, що політична соціалізація спрацьовувала порівняно краще в Україні, аніж в країнах Вишеградської групи в останні два десятиліття.

Таблиця 3: Віковий вплив на підтримку демократії (%)

	Віддають перевагу демократії	Не віддають перевагу жодному варіанту	Віддають перевагу диктатурі	Не знають
Молодші 26 років	60	10	14	16
Від 26 до 62 років	64	8	19	9
Старші 62 років	56	16	19	10

Крім того, рівень освіти має сильний вплив на підтримку демократії¹⁸. Ми можемо побачити, що чим вищий освітній рівень у громадянина, тим імовірніше, що він підтримує демократію, а не диктатуру.

¹⁶ Ті люди, які віддають перевагу демократії перед диктатурою і також вірять, що демократія спроможна вирішити ключові проблеми (див. розділ 2.1).

¹⁷ Chi Square test Sig.: 0.043

¹⁸ Chi Square test Sig.: 0.000

Таблиця 4. Освітній вплив на підтримку демократії (%)

	Віддаю перевагу демократії	Не маю переваг	Віддаю перевагу диктатурі	Не знаю
Середня освіта	47	20	23	10
Друга академічна	51	15	21	13
Друга професійна	63	10	15	12
Незакінчена вища	73	10	10	7
Вища	66	6	22	7

Стать також має істотний вплив на підтримку демократії¹⁹. Чоловіки знаходяться по обидва боки політичного спектру; ця група розподілена між підтримкою демократії і диктатури. Однак більша кількість жінок відповіла, що для них вид політичної системи не має різниці або ж що вони не знають відповіді на запитання. Очевидно, існує статева різниця в артикуляції політичних поглядів.

Традиційно можна виокремити дві частини України – Східну і Західну. Захід перебуває переважно під впливом Польщі, водночас росіяни традиційно переважали на сході країни. Міллер і ін. (Miller et al., 2000) дійшли висновку, що підтримка демократії пов'язана з місцевістю, в якій проживає особа, після перевірки освіти, релігії і етнічного походження в 1995 році.

Наші дані показують, що місцевість має вплив на підтримку демократії (без врахування інших змінних).²⁰ Існує суттєва різниця між західними і східними областями. 81% тих, хто живе в західних областях, віддають перевагу демократії, що набагато більше, аніж в країнах Вишеграду. Навпаки, лише 46% осіб, що

¹⁹ Chi Square Test Sig.: 0.021

²⁰ Chi Square Test Sig.: 0.000

живуть в південних областях, і 53%, хто живе в східних областях, виявили демократичні установки. Показники в північних і центральних областях знаходяться посередині між західними і східними показниками.

Більше того, західні області випереджають східні за кількістю «упевнених демократів»²¹, але рівень «занепокоєних демократів» не відрізняється. Це означає, що громадяни західних областей не лише віддають перевагу демократії перед диктатурою, але вони вважають, що демократія більш спроможна справитися з наріжними проблемами

Таблиця 5: Регіональний вплив на підтримку демократії в Україні в 2014 (%)

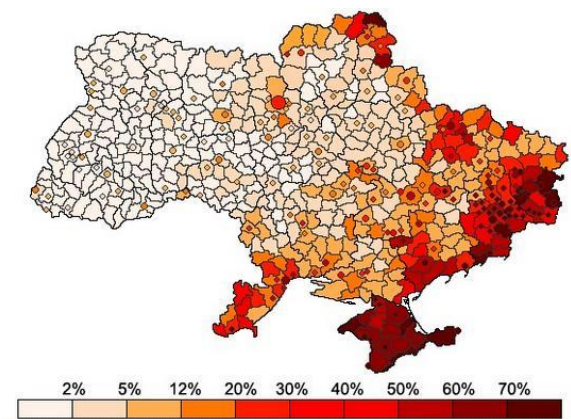
	Віддають перевагу демократії	Не віддають перевагу жодному варіанту	Віддають перевагу диктатурі	Не знають
Київ	61	11	18	10
Північні	70	6	14	11
Західні	81	4	12	4
Центральні	61	11	18	11
Південні	46	23	20	11
Східні	53	8	25	15

Області України сильно відрізняються в плані етнічного складу. Західна Україна переважно заселена етнічними українцями, водночас етнічні росіяни

²¹ Chi Square Test Sig.: 0.000

зосереджені в східних областях. (Див. Рисунок 13, підготовлений Kaplan, який ґрунтується на CIA World Factbook 2001). Наші дані свідчать про таку ж гостру різницю у західних областях, де 96% мешканців вказують, що спілкуються переважно українською, тоді як у східних областях таких лише 3%.

Рисунок 13: Відсоток українців, які визначають російську як рідну мову²²

Етнічне походження також має вплив на підтримку демократії.²³ 70% громадян, які спілкуються переважно українською, віддають перевагу демократії перед диктатурою, тоді як 58% росіян і 53% людей, що спілкуються як російською, так і українською, виявили демократичні установки. Ці етнічні розбіжності у плані підтримки демократії є визначальними і під час останнього конфлікту.

²² Kaplan (2014)

²³ Chi Square Test Sig.: 0,003

Таблиця 6: Вплив етнічного походження на підтримку демократії (%)

	Віддають перевагу демократії	Не віддаю жодному варіанту перевагу	Віддають перевагу диктатурі	Не знають
Українці	70	9	14	8
Росіяни	58	10	21	11
Спілкують як українською, так і російською	53	12	22	13

Підсумовуючи, двохвимірний аналіз показав, що базові соціальні змінні суттєво впливають на підтримку демократії в Україні. Бінарна логістична регресія використовується для того, аби зрозуміти, як ці незалежні змінні одночасно впливають на симпатію громадянина до демократії²⁴. (див. детальні результати в додатку). Багатовимірний аналіз показує, що освіта відіграє значну роль, попри вік, етнічне походження, регіон і стать. Тому чим вищим є чийсь освітній рівень, тим більш імовірно, що ця людина підтримуватиме демократію. Більше того, бінарна логістична регресія показує, що люди із західних і північних областей більш прихильні до демократичних установок навіть після врахування базових демографічних змінних. Однак вік, стать і етнічне походження відігравали несуттєву роль в моделі регресії.

²⁴ Model Sig.: 0.00 Nagerkerke R Square: 0.13

Короткострокові пояснення

Друга група пояснень підкреслює досвід окремих осіб. Ця теорія твердить, що підтримка демократії залежить від короткострокових оцінок демократичних акторів.

Цей підхід наголошує, що демократичні установки постійно змінюються (навіть в межах одного покоління). Ефективність зміни режимів впливає на ці метаморфози.

Існує кілька шляхів вимірювання ефективності системи. У деяких теоріях підкреслюється важливість економічного розвитку. Делтон (Dalton, 1994), наприклад, припускає, що масштабна підтримка демократії потребує економічного розвитку. Крім того, Мішлер і Роуз (Michler and Rose, 2002) наголошують, що ефективність демократичної системи також відіграє важливу роль. Приміром, сприйняття існування індивідуальних прав і свобод впливає на рівень підтримки демократії. Войку (Voicu, 2005) зазначає, що ефективність економіки більш важлива в Центральній і Східній Європі, водночас ефективність демократичної системи має сильніший вплив на підтримку демократії в Західній Європі.

Аналізовані нами країни пережили драматичні економічні кризи після падіння Берлінського муру, що призводило до зменшення підтримки демократії. Чимало людей Вишеградських країн досі звинувачують демократію в економічних труднощах, перед якими постають держави через чверть століття після зміни політичної системи. Тому аналіз впливу економічної ситуації на демократичні установки є справді доречним.

Ми можемо спостерігати, що економічна ситуація окремої особи впливає на її чи його демократичні установки. Вплив фінансового стану на ставлення до демократії виміряно за трьома запитаннями. По-перше, ми можемо бачити, що (1) нинішня економічна ситуація²⁵ серйозно впливає на підтримку демократії.²⁶

²⁵ D1: „Що ви можете сказати про фінансовий стан вашої родини?
1. Ми маємо економити на їжі

Існує позитивне співвідношення між фінансовим статусом і підтримкою демократії. По-друге, за допомогою даних можливо проаналізувати (2) сприйняття зміни фінансової системи²⁷. Усі люди, які пережили поліпшення фінансового стану, виявляють сильніші демократичні установки. 66% із тих, чий фінансовий стан поліпшився, виявляли демократичні установки. І навпаки лише 58% людей, які заявляли, що їхній фінансовий стан набагато гірший, аніж був 10 років тому, висловили свої симпатії до демократії, а не диктатури. Врешті-решт проаналізовано вплив очікуваних змін у фінансовому стані²⁸. Як демонструє Рисунок 14, усі респонденти, які мають більш продемократичні установки, належать до групи осіб, які очікують поліпшення свого фінансового стану у наступні десять років. Бінарна логістична регресія доводить, що очікуваний майбутній фінансовий розвиток має найсильніший ефект на підтримку демократії між цими трьома економічними змінними. Однак нинішній фінансовий стан грає значну роль навіть після перевірки очікувань і досвіду щодо зміни фінансового стану.

-
2. Ми маємо достатньо коштів на їжу, але повинні позичати чи збирати гроші для купівлі одягу чи взуття
  3. У нас достатньо грошей для їжі та необхідного одягу, взуття, але маємо позичати чи збирати гроші для купівлі дорогих речей (таких, як гарний костюм, мобільний телефон, пілосос і т.д.)
  4. У нас достатньо грошей на їжу, одяг, взуття і інші покупки, але маємо позичати чи збирати гроші для придбання машини чи квартири
  5. Ми можемо зробити будь-яку покупку будь-коли
  6. Важко сказати (відсутній варіант)” (GfK 2014)

²⁶ Chi Square Test Sig.: 0.002

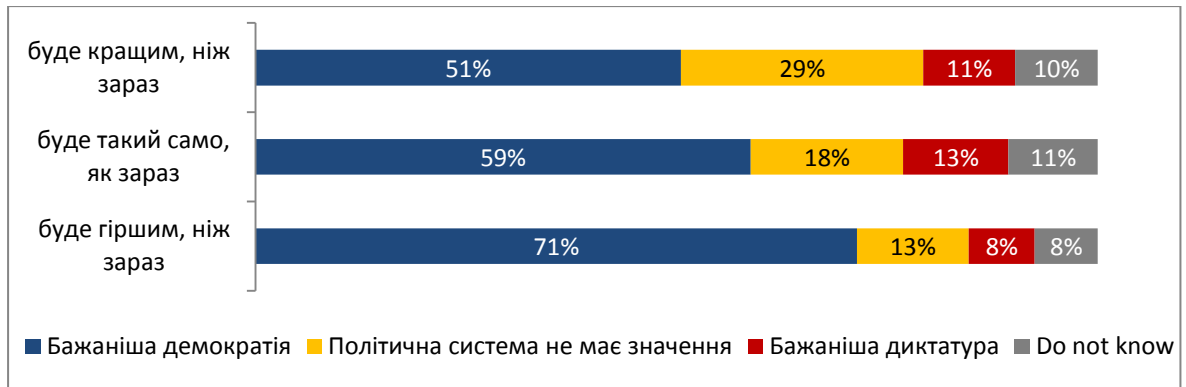
²⁷ V21: “Якщо порівнювати ваш нинішній фінансовий стан із тим, який ви мали 10 років тому, то ви б сказали, що він був

- ...
1. набагато кращим
  2. дещо кращим
  3. таким само
  4. дещо гіршим
  5. набагато гіршим” (GfK 2014)

²⁸ V22: “І як ви гадаєте, яким буде ваш фінансовий стан через наступні 10 років?”

1. набагато кращим
2. дещо кращим
3. таким само
4. дещо гіршим
5. набагато гіршим” (GfK 2014)

Рисунок 14: Зв'язок між очікуваним фінансовим станом і демократичними установками в Україні (2014)

Дані також дозволяють проаналізувати сприйняття, на кого покладається відповідальність за гарантування благополуччя. 38% опитаних в країнах Вишеграду вважають, що держава відповідальна за рівень життя громадян, що перевищує аналогічний показник в країнах Заходу. Сугатагі (Sugatagi, 2010) припустив, що в Вишеградських країнах високий рівень незадоволення зміною системи може свідчити про той факт, що громадяни вважають надто слабкою державу. В Україні відсоток людей, які вважають державу відповідальною за благополуччя, навіть вищий. 56% українців покладають на державу відповідальність за економічну безпеку. Крім того, ті люди, які думають, що держава мусить гарантувати високий рівень життя, тяжіють до антидемократичних настроїв у порівнянні з тими, хто вважає, що саме громадяни і відповідальні за своє благополуччя.²⁹

Як ми пересвідчилися, деякі науковці зазначають, що ефективність демократичної системи також відіграє важливу роль у підтримці демократичних установок. Останні опитування дозволяють проаналізувати, до якої міри респонденти гадають, що окремі індивідуальні права існують в Україні³⁰. Із

²⁹ Chi Square Sig: 0.001

³⁰ V16. "До якої міри ви згодні, що наступні права і свободи існують в Україні?"

А – Право вибирати владу
 Б – Право організувати громадські зібрання
 В – Рівні права національних меншин
 Г – Рівні права жінок

допомогою цих позицій було вираховано індекс³¹. Цей індекс набуває вищих позначок, коли вважається, що в значній мірі індивідуальні права в Україні не існують. Ті люди, які знаходяться на вищих позначках індексу, тяжіють до нижчого рівня підтримки демократії.³² Цей результат вказує, що сприйняття ефективності демократичної системи співвідноситься з вищим рівнем підтримки демократії.

Навчальна теорія

Окрім довгострокового і короткострокового пояснень, з'явилася нова теорія для позначення ще одного різновиду підтримки демократії. Попередні теорії ґрунтуються на початковій соціалізації і особистому досвіді в демократичних установах. Однак, як було з'ясовано, інформація також відіграє ключову роль у формуванні демократичних установок. Наприклад, Фукс (Fuchs, 2006) припустив, що поширення інформації через мас-медіа має велике значення в руйнуванні державного соціалізму.

Тому розуміння політики має велике значення для підтримки демократії. На Рисунку 15 ми можемо бачити результати одного з останніх опитувань українців, які зізнаються, що часом не розуміють політику. У Вишеградських країнах приблизно 75% респондентів мали певні проблеми з розумінням політики, водночас в Україні цей показник становить лише 59%.

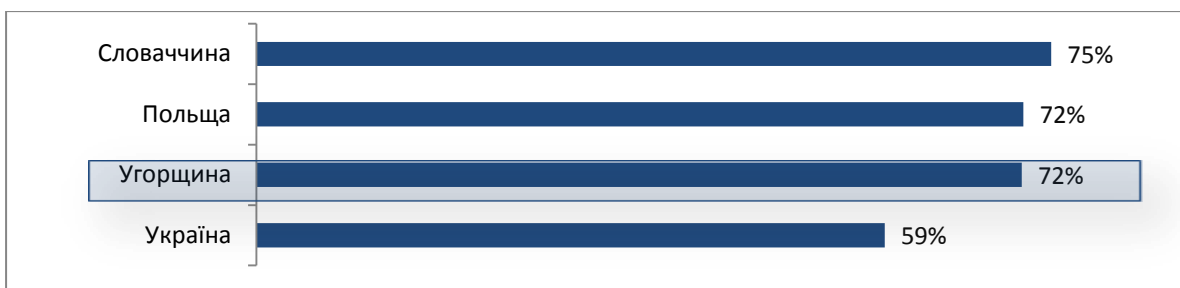
-
- Д – Право на свободу релігії
  - Ж – Право на свободу слова
  - З – Право чесного судового процесу
  - И – Право брати участь в мітингах, демонстраціях чи протестах
  - І – Право бути захищеним від незаконних діянь
  - Ї – Право бути захищеним від сваволі представників влади
1. Повністю згоден
  2. Радше згоден
  3. Радше не згоден
  4. Повністю не згоден
  5. Не знаю” (GfK 2014)
  - 6.

³¹ Позиції стандартизовані і підсумовані.

³² ANOVA Sig.: 0.049

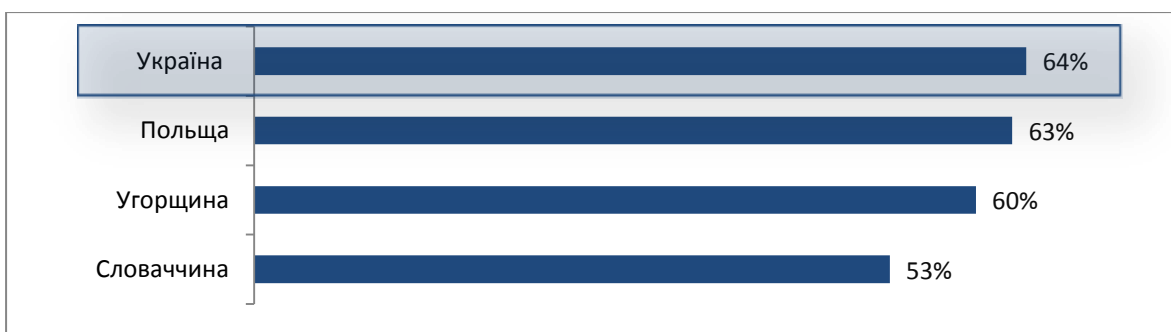

Рисунок 15: Рівень громадян, які інколи мають проблеми з розумінням політики в країнах Вишеградської групи (2011) і в Україні (2014)

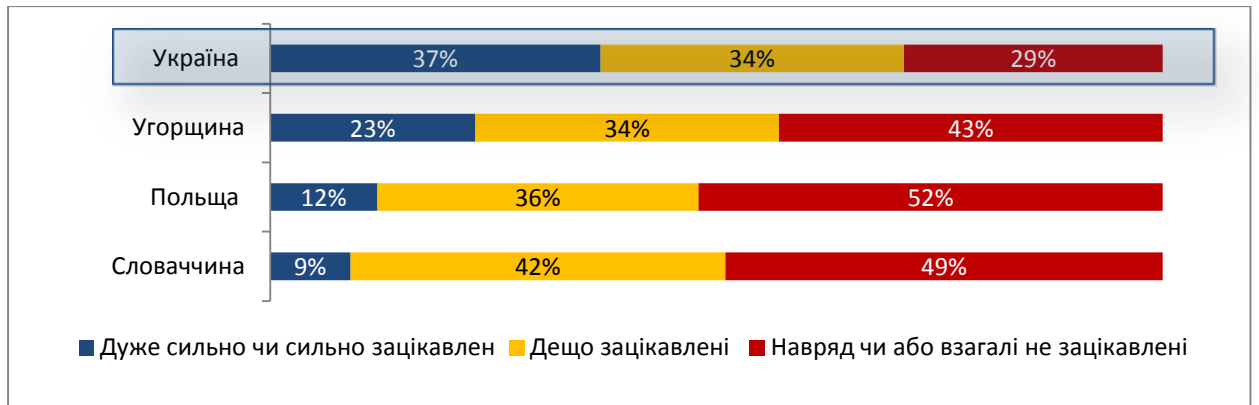
Більше того, в Україні кількість громадян, які кажуть, що вони розуміють проблеми країни, вища, ніж ця ж кількість у країнах Вишеграду (це видно з Рисунок 16). Тому внутрішньополітичні справи більш зрозумілі для українців, аніж для громадян Вишеградських країн.

Рисунок 16: Кількість громадян, які вважають, що розуміються на проблемах своїх країн у Вишеградській групі (2011) і в Україні (2014)

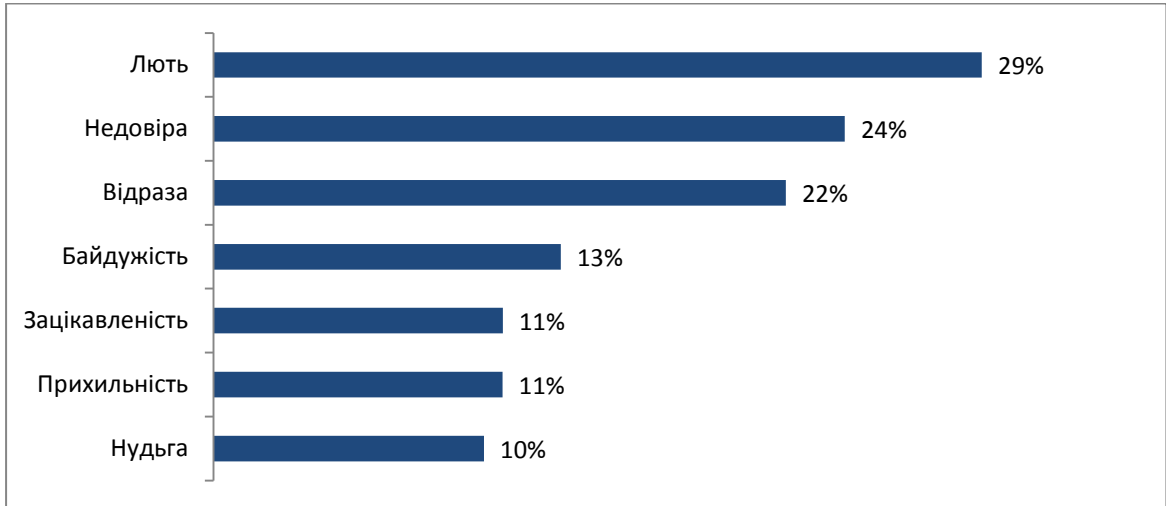

Крім того факту, що українці нібито краще знаються на політиці, ніж громадяни країн Вишеграду, вони також більш зацікавлені в політиці (див. Рисунок 17). В Україні 37% громадян зізнаються, що більше чи набагато більше зацікавлені в політиці, тоді як лише 23% угорців, 12% поляків і 9% словаків висловили сильну зацікавленість у політиці. Високий інтерес до політики серед українців може бути наслідком недавньої турбулентної ситуації в країні.

Рисунок 17: Зацікавленість у політиці в країнах Вишеградської групи (2011) і в Україні (2014)

Були також проаналізовані почуття щодо політики. Як показує Рисунок 18, в Україні політика найчастіше викликає лютю, недовіру чи відразу. Навпаки, в Вишеградських країнах провідні позиції посідає недовіра. У середньому 45% із Вишеградських країн згадали недовіру, водночас лише 24% українців мали схоже відчуття. Існує також помітна різниця у плані симпатії до політики. В українців більша прихильність до політики, ніж у громадян Вишеградських країн. 11% українців мали симпатію до політики, тоді як лише 6% поляків, 3% словаків і 1% угорців поділяли схожі відчуття. Серед українців рідше зустрічається байдужість, ніж серед мешканців країн Вишеграду. Лише 13% українців мають це відчуття, водночас воно характерне для 30% угорців, 28% словаків і 21% поляків. Цей результат також показує, що політика викликає менше негативних і більше позитивних відчуттів в Україні, ніж в Вишеградських країнах. Хоча Рисунок 18 демонструє переважно негативні почуття відносно політики в Україні.

Рисунок 18: Відчуття, пов'язані з політикою в Україні (2014)

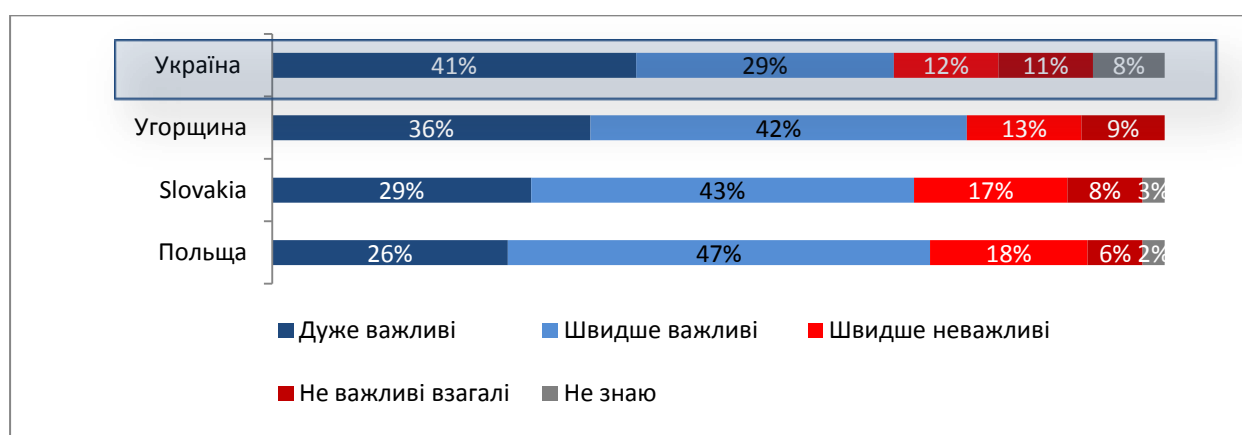
Навчальна теорія передбачає, що слід приділяти увагу не лише початковій соціалізації, але також і соціалізації, яка відбувається на пізніших етапах життя. Здебільшого дві форми політичної участі можуть бути виокремлені. Перша (1) – голосування на виборах. Друга (2) – «суспільне залучення», яке полягає в політичній активності, що виходить за рамки одного лишень голосування.

Згідно з даними IDRE (2014) явка виборців в Україні на парламентських виборах перебуває на тому ж рівні, що і явка в країнах Вишеграду. (Див. детальну інформацію в Додатку). Тому немає великої різниці між Вишеградськими країнами і Україною в плані кількості виборців, що беруть участь у виборах. Утім, в цих країнах можна завважити тенденцію до скорочення цього показника в часовому вимірі. В Україні з кожними парламентськими виборами зменшується рівень явки. У 1994 році проголосувало 76% населення, водночас в 2012 році лише 57% громадян висловили свої погляди через голосування.

Між тим, українці вважають парламентські вибори надзвичайно важливими на відміну від громадян Вишеградських країн. 41% українців зізналося, що парламентські вибори були дуже важливими для них, водночас лише 36% угорців, 29% словаків і 26% поляків поділяють таку ж думку. (Див. Рисунок 19). Хоча кількість людей, які не зацікавлені в парламентських виборах в Україні і в

країнах Вишеграду, приблизно однакова. Підсумовуючи, доходимо висновку, що в Україні парламентські вибори мають тверду підтримку.

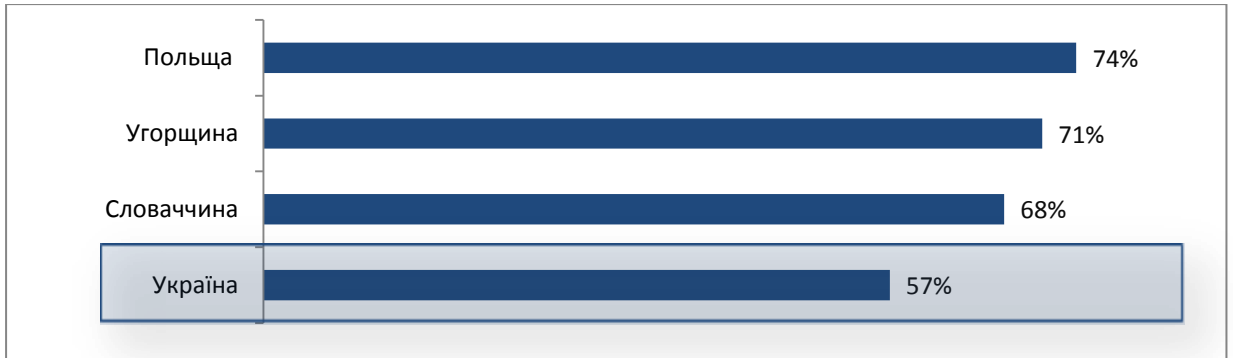
Рисунок 19: Думка громадян про важливість парламентських виборів в Вишеградських країнах (2011) і в Україні (2014)

Друга сфера політичної участі – суспільне залучення. Бреттен і Меттс (Bratten and Mittes, 2004) висловили думку, що політичні і культурні інституції можуть формувати громадську думку. Наприклад, церкви, політичні партії і громадські організації здатні мати величезний вплив на особистість. Деякі науковці вважають, що сильна громадська організація – це ключ для успішної функціональної демократії (Putman 1995, Tocqueville 1838).

В Україні надзвичайно мала кількість людей, яка вважає вибори єдиним шляхом впливу на політику порівняно з Вишеградськими країнами (див. Рисунок 20). Лише 57% українців поділяють цю думку, в країнах Вишеграду цей показник варіюється від 68% до 74%. Цей результат свідчить, що бачення українців про демократію не обмежуються лише участю в виборах. Однак бракує даних для глибшого аналізу про ті види діяльності, які вони можуть уявляти як знаряддя на вплив на політику. Цей результат може також бути наслідком недавніх подій в Україні. Наприклад, демонстрації мали значний вплив на політичне життя країни.

Рисунок 20: Кількість громадян, які вважають вибори єдиним способом впливу на політику в країнах Вишеградської групи (2011) і в Україні (2014)

Висновок

Це дослідження аналізує демократичні установки в Україні. Документ складається з двох головних частин. Із одного боку, описані демократичні установки в Україні. Із іншого, це дослідження представляє три можливі теорії для пояснення демократичних установок в Україні (зокрема, довгострокове пояснення, короткострокове пояснення і навчальна теорія).

У першому розділі цього документа описані демократичні установки. По-перше, вивчено українські установки порівняно з думкою громадян в країнах Вишеградської групи. І по-друге, проаналізовано тенденції в Україні в часовому вимірі. Результати свідчать, що підтримка демократії в Україні не поступається рівню підтримки в Угорщині, Польщі і Словаччині. На початку 21-го століття різниця між Україною та Вишеградськими країнами була відчутною, але з часом вона скорочувалася. Однак рівень «занепокоєних демократів», які віддають перевагу демократії, але не думають, що вона здатна справитися з наріжними проблемами країни, суттєво високий в Україні, якщо порівнювати його з Вишеградськими країнами.

Більше того, задоволення демократією нижче в Україні, аніж у згаданих країнах. Низка науковців вважає, що громадяни не можуть розгледіти різницю між політичною системою і режимом. Низький рівень задоволення демократією

може бути пов'язаний з тим фактом, що українці негативно оцінюють останній режим, але вони мають також ностальгійні почуття за комуністичним режимом.

У середньому українці менше довіряють політичним інституціям, аніж громадяни Вишеградських країн. Українці мають досить низький рівень довіри до правоохоронних органів, судів, змагальних політичних інституцій і мас-медіа, але громадяни України мають порівняно високий рівень довіри до президента та церков. Виходячи з праці Ульрема та Плессера (Ulram and Plasser, 2001), цей результат може загрожувати демократичній консолідації.

У другій частині цього дослідження представлено три теорії для пояснення демократичних цінностей в Україні. По-перше, проаналізовано довгострокову теорію. Цей підхід передбачає, що демократичні установки залежать від початкової соціалізації, яка означає, що можуть знадобитися покоління для зміни установок. Із допомогою цієї теорії показано, що українці, котрі ставляться прихильніше до демократії, народилися в соціалістичну еру, більш освічені і проживають в західних областях країни.

Друга теорія передбачає, що досвід також може формувати демократичні установки. Відповідно установки можуть змінюватися в межах покоління, якщо змінюватиметься ефективність системи. У цьому дослідженні вивчено фінансову і демократичну ефективність. Це дослідження показує, що багатші українці більше симпатизують демократії. Більше того, ті громадяни, які гадають, що свобода і індивідуальні права дотримуються в їхній країні, насправді більш продемократичні, ніж ті, хто мають сумніви з цього приводу.

І зрештою навчальна теорія передбачає, що інформація може відігравати ключову роль у формулюванні демократичних установок. Це дослідження показує, що українці надзвичайно цікавляться політикою. Для них парламентські вибори більш важливі, аніж для громадян Вишеградської групи. І водночас вони не звужують можливість громадян впливати на політику лише до голосування на виборах. Жвавий інтерес і участь можуть вважатися визначальними для

нинішніх подій в Україні, але він також може мати позитивний вплив на демократичну консолідацію.

Додаток

Таблиця 7: Підтримка демократії у порівнянні з диктатурою в країнах Вишеградської групи (2011, 1999, 1991) і в Україні (2014, 1999) (%)

	Угорщина	Польща	Словаччина	Україна
Демократія – бажаніша, аніж диктатура за будь-яких обставин				
2011	70	66	62	62
1999	71	61	64	44
1991	69	60	67	
У деяких випадках диктатура може бути бажанішою від демократії				
2011	11	17	20	18
1999	16	10	15	34
1991	9	14	10	
Для мене немає різниці, чи ми живимо за демократії або за диктатури				
2011	14	11	14	10
1999	12	27	21	21
1991	18	23	22	

Таблиця 8: Типологія за демократичними спрямуваннями в країнах Вишеградської групи (2011, 1999) і в Україні (2014, 1999)

	Угорщина	Польща	Словаччина	Україна
Упевнені демократи				
2011	66	59	56	47
1999	47	48	46	32
Занепокоєні демократи				
2011	9	12	8	23
1999	25	14	18	12
Відчужені				
2011	13	11	14	9
1999	16	27	21	21
Прихильники авторитаризму				
2011	12	18	22	22
1999	13	10	15	34

Таблиця 9: Прихильність до однопартійної системи в країнах Вишеградської групи (2011, 1999) і в Україні (2014, 1999) у відсотках

	Угорщина	Польща	Словаччина	Україна
2011	16	20	20	33
1999	22	23	24	42

**Таблиця 10: Типологія за демократичними спрямуваннями в країнах
Вишеградської групи (2011, 1999) і в Україні (2014, 1999)**

	Hungary	Poland	Slovakia	Ukraine
Упевнені демократи				
2011	47	54	55	50
1999	47	48	46	32
Занепокоєні демократи				
2011	27	15	7	16
1999	25	14	18	12
Відчужені				
2011	15	13	16	12
1999	16	27	21	21
Прихильники авторитаризму				
2011	12	18	22	22
1999	13	10	15	34

Таблиця 11: Бінарна логістична регресія для пояснення демократичних установок

Вік	
Менше 25	(R)
Між 26 і 62	1.18
Понад 63	0.99
Стать	
Чоловіки	(R)
Жінки	0.31
Освіта	***
Початкова	(R)
Друга академічна	1.14
Друга професійна	2.07 *
Незакінчена вища	3.57 **
Вища	2.44 **
Етнічне походження	
Українці	(R)
Росіяни	1.27
І росіяни, і українці	0.87
Регіон	
Київ	(R)
Північ	1.95 **
Захід	3.67 ***
Центр	1.26
Південь	0.65

Схід	0.72
------	------

Таблиця 12: Задоволення зміною системи в країнах Вишеградської групи (2011, 1999) і в Україні (2014, 1999)

	Угорщина	Польща	Словаччина	Україна
Перевершені чи повністю задоволені				
2011 ³³	5	10	10	4
1999	23	26	18	4
1991	18	28	17	
Швидше розчаровані, очікували більшого				
2011 ³⁴	55	51	51	41
1999	51	43	46	40
1991	56	41	56	
Сильно розчаровані, жодне з очікувань не справдилося				
2011 ³⁵	26	19	18	29
1999	15	18	21	36
1991	19	19	19	
Як і передбачалося. Мали рацію, ніколи нічого доброго не очікуючи				
2011 ³⁶	13	5	9	8
1999	11	11	13	17
1991	14	10	8	
Не знаю				
2011 ³⁷		15	13	16
1999	-	2	2	3
1991	2	2	1	

³³ In case of Ukraine: 2014

³⁴ In case of Ukraine: 2014

³⁵ In case of Ukraine: 2014

³⁶ In case of Ukraine: 2014

³⁷ In case of Ukraine: 2014

Явка виборців на парламентських виборах у країнах Вишеградської групи і в Україні від 1989 до 2013 (%)

	Угорщина	Польща	Чеська Республіка	Словаччина	Україна
1989	-	62.1	-	-	-
1990	44.1	-	96.3	96.3	-
1991	-	43.2	-	-	-
1992	-	-	84.7	84.7	-
1993	-	52.1	-	-	-
1994	55.1	-	-	75.4	75.81
1995	-	-	-	-	-
1996	-	-	76.3	-	-
1997	-	47.9	-	-	-
1998	57.0	-	74.0	84.2	70.65
1999	-	-	-	-	-
2000	-	-	-	-	-
2001	-	46.1	-	-	-
2002	70.5	-	58.0	70.1	69.24
2003	-	-	-	-	-
2004	-	-	-	-	-
2005	-	40.6	-	-	-
2006	67.6	-	64.5	54.7	67.12
2007	-	53.9	-	-	62.03
2008	-	-	-	-	-
2009	-	-	-	-	-
2010	64.4	-	62.6	58.4	-
2011	-	48.9	-	-	-
2012	-	-	-	59.1	57.4
2013	-	-	59.5	-	-

Список літератури

Ágh Attila (2013) The triple crisis in Hungary: The “Backsliding” of Hungarian Democracy after Twenty Years, *Romanian Journal of Political Science*. Vol. 13 Issue 1, p27-51. 27p.

Kaplan R. (2014) A look at Ukrainian’s internal division, In.: CBSNEWS Internet access: <http://www.cbsnews.com/news/a-look-at-ukraines-internal-divisions/>

Dalton R. (1994) Communist and democrats: Democratic attitudes in the two Germanys, *British Journal of Political Science* 24, 469-493

Easton D. (1965) A system analysis of political life, Chicago, The University of Chicago Press

Fuchs D. (1999) The democratic Culture of Germany, In Pippa Norris (edited) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford, Oxford University Press

Fuchs D. (2006) Learned Democracy? Support of Democracy in Central and Eastern Europe, *International Journal of Sociology*, vol. 36, no. 3, Fall 2006, pp. 70–96.

Hardin, Russell (1999) Do We Want Trust in Government? In Mark Warren, ed., *Democracy and Trust*, Cambridge University Press, pp. 22-41.

Hoffertbert R.I. and Klingemann H.D. (1999) Remembering the bad old days: Human rights, economic condition and democratic performance in transitional regimes, *European Journal of Political Research* 36, 155-174

Huntington S.P. (1996) *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, New York, Simon and Schuster

IDEA (2014) Voter turnout data, Internet: <http://www.idea.int/vt/countryview.cfm?id=179>
(Downloaded 2014.03.31)

Inglehart R. (1997) *Modernization and Postmodernization : Culture, Economic and Political Changes in 43 Societies*, Princeton, Prinstone University Press

Linz, J. and S. Alfred (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-communist Europe*, Baltimore

Logan, Carolyn – Mattes, Robert (2010): Democratizing the measurement of democratic quality: Public attitude data and the evaluation of African political regime. In: *Afrobarometer Working paper*, No. 122.

Miller A. H., T. F. Klobucar and W. Reisinger (2000) Establishing Representation: Mass and Elite Political Attitudes in Ukraine, In.: In. S. L. Wolchik nad V. Zviglyanich (edited), Ukraine, In Search of National Identity, Rowman and Littlefield Publishers

Mishler W. and Rose R. (1996) Trajectories of fear and hope: Support for democracy in post-communist Europe, *Comparative Political Studies* 28, 553-581

Mishler W. and Rose R. (2002) Learning and re-learning regime support, The dynamics of post-communist regimes, *European Journal of Political Research* 41: 5-36

Norris P. (1999) Introduction: The growth of critical citizens? In Pippa Norris (edited) *Crit*

Offe C. (1996) *Modernity and the State: East, West*, Cambridge, MIT Press

Peral B. E. (2010) Satisfaction with democracy in Europe: Difference between East and West, In. Halman and Voicu (edited): *Mapping Value Orientation in Central and Easter Europe*, Brill Press, the Netherlands

Pop-Eleches G. (2007) Historical legacies and post-communist regime change, *Journal of Politics* 69, 908-926

Putman, R.D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy* 6:1, Jan 1995, 65-78

Rose, Richard; William Mishler; and Christian Haerpfer (1998) *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Sugatagi G. (2010) *Demokrácia Közép-Európában*, GfK

Tocqueville A. (1838) *Democracy in America*, Saunders and Otley, London

Ullram P. A. and F. Plasser (2001) Mainly sunny with scattered clouds: political culture in Easter-Central Europe, In: *Prospects for consolidation In Easter- Central Europe*, edited by G. Pridham and A. Ágh, Manchester University Press, Manchester and New York

Voicu M. (2005) Economic efficiency or ideology? Social support for democracy in Central and Eastern Europe, 47-62 pp, In: *European integration from West to East*, Puso and Volcu (edit.) Sibiu

Warren M. (1999) Introduction in Mark Warren, ed., *Democracy and Trust*, Cambridge University Press, pp. 22-41.